

JOHANNA BJÖRKHOLM

Att upprätthålla traditionell kunskap

Om immateriellt kulturarv och bevarande

Unescos konvention för tryggande av det immateriella kulturarvet från 2003 undertecknades av Finland 2013. Den medför att uppmärksamhet riktas mot upprätthållande av traditionell kunskap och de delar av den immateriella kulturen som vi särskilt värdesätter. Konventionen, som jag i den här artikeln kommer att referera till som ”konventionen från 2003”, definierar vad som ska uppfattas som immateriellt kulturarv nämligen *”sedvänjor, framställningar, uttryck, kunskap, färdigheter – liksom tillhörande tillvägagångssätt, ändamål, artefakter och kulturella miljöer”* och de delas in i fem domäner: muntliga traditioner, scenkonst (eng. performing arts), sociala seder, riter och högtider, kunskap och sedvänjor om naturen och världsalldet samt hantverksfärdigheter. Även tryggande definieras: *”åtgärder som syftar till att säkerställa det immateriella kulturarvets fortbestånd, däribland identifiering, dokumentering, forskning, bevarande, skydd, främjande, förbättring, överföring, särskilt genom formell och icke-formell utbildning, samt förnyelse av de olika aspekterna av detta arv”* (Justitieministeriet 2013:4). Avsikten är att traditionell kunskap ska upprätthållas i form av utövande och överföring (jfr Deacon & Smeets 2013:135–136).

Konventionens text implicerar att immateriellt kulturarv per automatik är hotat och att insatser för tryggande behövs (Hafstein 2004:14, 38). I konventionen från 2003 sägs däremot ingenting om konkreta arbetsmetoder – det vill säga hur man i praktiken kan gå till väga då man vill trygga traditionell kunskap. Det här är också ett område som det är svårt att hitta tidigare forskning om. Jag anser att det är

viktigt att försöka fylla den här luckan, i och med att arbetet för att implementera konventionen för tryggande av immateriellt kulturarv nu går vidare i rask takt i de nordiska länderna.

Arbete för upprätthållande av traditionell kunskap är ändå inget nytt fenomen. Jag har därför valt att undersöka olika etablerade arbetsmetoder i Svenskfinland och de resultat som eldsjälarna som utför arbetet upplever att det ger. Jag har intervjuat människor som aktivt arbetar med upprätthållande. Och de har berättat om vad de gör i praktiken, om erfarenheter av upprätthållande av kulturuttryck och om arbetets effekter. Mitt syfte är att utgående från ett jämförande perspektiv belysa arbetsmetoder som inriktas på upprätthållande genom erfarenhetsbaserat berättande. Genom att intervjua individer, vars arbetsmetoder faller innanför definition av tryggande i konventionen från 2003, undersöker jag med hjälp av kulturanalys hurudana praktiker för upprätthållande och kulturella mönster som skapas kring utvalda kulturuttryck. Jag anlägger här också ett konstruktivistiskt perspektiv på kulturarv, vilket innebär att jag inte tar ställning till vad som är, borde vara eller inte ska ses som kulturarv. Det intressanta för mig är att vissa kulturuttryck, till exempel utgående från definitionerna i konventionen från 2003, av olika grupperingar i vårt samhälle lyfts fram som potentiella kulturarv som anses behöva insatser för tryggande.

Arbetet med implementeringen av konventionen från 2003 utgör utgångspunkten för mitt intresse. Jag upplever att det finns ett intresse för att engagera sig i arbetet med den, framför

allt genom insatser för upprätthållande, vilket motiverar jämförande undersökningar av etablerade arbetsmetoder inom detta område. Jag väljer ändå att här enbart låta konventionen ligga i bakgrunden som en röd tråd. Samtliga verksamheter som undersöks här har inletts långt innan konventionen undertecknades i Finland. Därför är det ingen självklarhet att alla intervjupersoner anser att deras arbete med att upprätthålla traditionell kunskap har samband med konventionen för immateriellt kulturarv. I framtiden skulle det vara av intresse att följa upp med undersökningar om hur aktörer ser sina organisationer och sin verksamhet för upprätthållande i ljuset av konventionen från 2003. I det här skedet är det dock för tidigt, eftersom konventionen ännu inte är tillräckligt välkänd.

Jag har låtit intervjupersonerna berätta om sin verksamhet, men inte utvärderat det praktiska arbetet för upprätthållande som utförs. Intervjupersonerna har jag valt med utgångspunkten att jag önskar belysa olika typer av arbetsmetoder. Jag gjorde upp en lista över olika verksamheter som jag kände till och ville undersöka: lärlingssystem, uppvisningar, lokalhistorisk forskning, träffar för utövare och arbete för tryggnad som inte utgår från en förening. Jag har utgått från mina existerande kontakter och även gjort efterforskningar för att komma i kontakt med intresserade intervjupersoner med erfarenhet av de olika arbetsmetoderna. Jag vill påpeka att ingen av intervjupersonerna livnär sig på den traditionella kunskap som de berättar om. De arbetar antingen inom andra områden, eller så är de pensionerade efter att ha jobbat inom andra branscher. Jag lyckades hitta intervjupersoner med relativt kontinuerlig verksamhet, vilket är en fördel då det gör arbetsmetoderna mera jämförbara. I övrigt har mina urvalskriterier varit att intervjupersonerna ska vilja berätta om sitt arbete och att jag själv inte har deltagit i den verksamhet som de berättar om.

Uplägget i intervjuerna var relativt fritt, närmast semi-strukturerat, och uppbyggt av öppna frågor. Stommen utgjordes av tre huvudteman: ”berätta om hur ni arbetar”, ”berätta

om överföring av traditionell kunskap” och ”berätta om hur ni tänker kring bevarande”. Eftersom flera personer var närvarande vid samtliga intervjusituationer utformades intervjuerna till samtal om verksamheten, om hur den fungerar i praktiken och om deras erfarenheter av tryggnad. Intervjupersonernas intressen och associationer styrde intervjusituationernas inriktning. Jag använde dock en lista med frågor i slutet av samtliga intervjuer. Avsikten var att beskriva den praktiska verksamheten så mångsidigt som möjligt och listan hjälpte mig att komma på aspekter av verksamheten som ännu inte diskuterats. Detta gjorde också att vissa ämnen behandlas oberoende av intervjuernas utformning i övrigt (IF 2015/19:1).

Några av de intervjuade kände jag sedan tidigare, medan andra var helt nya kontakter för mig. Man kan tänka sig att tidigare relationer har gjort att jag har skapat mig en förförståelse om vad som är relevant i intervjun. Ännu mera tror jag dock att det faktum att jag själv spelar folkmusik och att intervjupersonerna som arbetar med folkdans och -musik var medvetna om detta påverkade deras berättande och mitt sätt att ta emot informationen och ställa följdfrågor. De ”vet att jag vet”, vilket till exempel gör att sättet att prata om gehörsmusik blir annorlunda än i fall de skulle tala med någon som själv saknar erfarenhet av detta. Jag tror att de här intervjuerna ligger närmare ett emiskt perspektiv (se t.ex. Kinsey Adams 1997:215f) än de övriga. Jag ser inte detta som en nackdel, men det kan kräva ”översättningar” från min sida för att förmedla innebörden till icke-utövare. Då finns risken att jag gör övertolkningar utgående från min egen synvinkel. Detta är jag medveten om och gör mitt bästa för att undvika genom att vara försiktig i mina tolkningar.

Teoretiska ingångar

En utgångspunkt då man diskuterar Unescos kulturarvskonventioner kan vara kulturbegreppet. I Finland är den så kallade världsarvskonventionen mera känd än konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv.

Världsarvskonventionen skyddar monumentala byggnadsverk och naturområden av universellt värde (se t.ex. Turtinen 2006). Något förenklat kan man säga att konventionen framställer kulturarv som separata enheter som bör bevaras i befintligt skick. Detta innebär ett produktinriktat kulturbegrepp. Konventionen från 2003 utgår däremot från ett processinriktat kulturbegrepp och framställer kulturarv som former av mänsklig aktivitet. Konventionstexten framhåller att immateriellt kulturarv inte har någon fixerad form, och att insatser för dess trygghande bör utgå från de människor som utövar kulturen (jfr Deacon and Smeets 2013). Ändå är en utgångspunkt för konventionen att förteckningar över immateriellt kulturarv inom varje stats gränser bör upprättas. Detta medför att kulturuttryck definieras och samtidigt fixeras i form av beskrivningar (se vidare Hafstein 2009).

För att kulturuttryck ska omfattas av konventionen från 2003 måste lokalsamhällen, grupper eller individer erkänna dem som sitt kulturarv. Detta kan tolkas som att värdeladdning är avgörande för vad som uppfattas som kulturarv, på motsvarande sätt som kulturarv inom kulturvetenskaperna anses ha särskilt stor värdeladdning, vanligtvis en positiv sådan, och högt symbolvärde (se t.ex. Lillbroända-Annala [2014]). Ett kulturarv framstår då av olika orsaker som mera betydelsefullt än övriga kulturuttryck. Konventionen gäller dock enbart kulturuttryck som uppskattas och utövas för närvarande – inte äldre tradition som inte längre utövas, oberoende av dess eventuella anseende (Deacon & Smeets 2013:133–134).

En tolkning av det som händer då vissa kulturuttryck framstår som värdeladdade kulturarv bygger på teorier om performativitet. Det innebär att de sätt på vilka vi omtalar och agerar kring kulturuttryck får effekter. Man kan säga att då tillräckligt många inflytelserika åsikter om att ett kulturuttryck är värdefullt framförs så får sådana tankar genomslag också i (lokal)samhället i stort, vilket leder till att kulturarvsstatus etableras (Björkholm [2014]). Detta innebär att processen i vilken vissa kul-

turuttryck tillskrivs kulturarvsstatus kan bli självgående då den väl har etablerats. I denna process utgör utnämningar, konventioner och handlingsprogram inflytelserika verktyg.

I konventionstexten anges inga kriterier för hur gamla kulturuttryck behöver vara för att de ska kunna anses vara immateriella kulturarv. Däremot står det att de överförs ”*från generation till generation*”, vilket implicerar att det handlar om traditionellt baserad kultur av odefinierad ålder. Om kravet på överföring mellan generationer görs absolut kommer bland annat många ungdomsgruppers kultur inte att kunna beaktas eftersom de inte överförs mellan generationer. Inom folkloristiken är det vanligt att man i stället för att fokusera på generationer inriktar sig på överföring mellan människor, så att man inte gör skillnad på kulturuttryck som överförs mellan jämnåriga och på kulturuttryck som jämförs mellan äldre och yngre människor (se t.ex. McNeill 2013:7–9). Om man håller fast vid att kultur är en ständigt föränderlig process är ålderskriterier inte relevant.

Kulturarv får oss ofta att tänka på ålderdomliga kulturuttryck eller verksamhetsformer som inte längre är konkurrenskraftiga (Kirschenblatt-Gimblett 1998:7). Vid första anblicken kan man få intrycket att kulturarv handlar om det förflutna. Ändå kan man konstatera att tillskrivningen av värdeladdning och symbolvärden sker i samtiden utgående från det omgivande samhällets ideal. Dessutom inriktas kulturarv på framtiden – själva idén med kulturarvsstatus är att kulturuttrycket ska finnas kvar för kommande generationer (se Björkholm 2011:67–71 för en sammanfattning).

Jag har tidigare konstaterat att bevarande är en av de aspekter som tydligt skiljer immateriellt och materiellt kulturarv åt (a.a. 85–90). Jag vill nu gå djupare in på denna aspekt.

Det är på sin plats att diskutera ordval och hur aktuella begrepp i anslutning till bevarande definieras. Eftersom det är ovanligt att man i konventioner eller vid implementering definierar begreppen som använts har jag här

valt att utgå från etablerad terminologi i det svenska språket. Begreppet bevara har att göra med religiösa föreställningar om skydd av människor, vilket märks i talesätt som ”bevare mig väl” eller ”Gud bevars”. Äldre synonymer till ordet är rädda, frälsa och värja. Begreppet bevara används om kulturuttryck och i betydelsen att bibehålla från äldre tidsskeden eller rädda undan glömskan (SAOB, bevara [2015]). Bevarande kan också innebära åtgärder mot nedbrytande krafter (NE, bevara [2015]). I vardagsspråket används också *skydda* då man talar om bevarande. Begreppet skydda innebär att man bemöter hot. Det kan vara hot om fysiskt våld, men lika gärna att avvärja en olycka eller ogynnsam utveckling (SAOB, skydda [2015]). Begreppen skydda och bevara ligger alltså relativt nära varandra i betydelse.

Jag menar att dessa begrepp implicerar att kulturarv bevaras genom att hot avvärjs. För att dra resonemanget till sin spets kan man säga att tanken på att oskadliggöra faror innebär tillbakablickande, att man vill att äldre kulturuttryck inte ska brytas ner utan finnas kvar i befintligt skick. Detta närmar sig tankar på konservering och devisen *conserve as found*, som ofta används som ledord för byggnadsarv och platser med arkeologiska lämningar (se Björkholm 2011:44–46). *Konservera* definieras som att behandla eller preparera något för att bevara det i oförändrat skick (SAOB konservera [2016]). Detta begrepp förmedlar att ingrepp behövs för bevarande, att autenticitet handlar om ursprungliga material samt att föränderlighet är önskad.

Det finns även en grupp närliggande begrepp som har andra implikationer. *Trygga* betyder att skapa eller bibehålla goda förutsättningar, så att man försöker garantera att något ska finnas kvar i framtiden (SAOB, trygga [2015]). Att *värna* innebär att man skyddar någon eller något mot ”fara eller fattigdom”. Det handlar inte enbart om att ge skydd, utan också om att ge förutsättningar för en fördelaktig utveckling. ”Värna om” betyder i sin tur att ta ansvar (NE, värna [2015]). Begreppet *vidmakthålla* definieras som bevarande av någonting abstrakt. Vidmakthållande innebär att man vill bibehålla

något eller göra så att det fortsätter (NE, vidmakthålla [2015]). *Upprätthålla* kan definieras som att behålla något på samma (höga) nivå (NE, upprätthålla [2015]). Vidmakthålla och upprätthålla anges ofta som synonymer till varandra. Begreppen trygga, värna, vidmakthålla och upprätthålla innebär att man tillgodoser förutsättningar för att kulturuttryck ska finnas kvar i samhället.

Ett synsätt där kulturuttryck garanteras så att de kan finnas kvar, flyttar fokus från det förflutna mot framtiden. Tryggande av immateriellt kulturarv kan inte utgå från tankar om konservering av kulturuttryck i befintligt skick, eftersom de bygger på att mänsklig verksamhet upprepas och förändras. Jag menar att skillnaden i synsätt mellan att implicera att kulturarv bevaras genom att hot avvärjs respektive genom att förutsättningar för deras fortsatta existens garanteras är betydelsefull, även om den vid första anblicken kanske inte är så uppseendeväckande.

Ur en folkloristisk synvinkel kan man säga att immateriellt kulturarv egentligen bygger på kompetens av olika slag. Vi behöver erfarenheter av traditionell kunskap för att själva kunna utöva den – men också för att kunna förhålla oss till hur andra människor iscensätter den (Gunnell & Ronström 2013:36–37, jfr Oring 2012:221). Traditionell kunskap kan vanligtvis inte iaktas, men människor som behärskar den kan iscensätta den till exempel i form av matlagning, hantverk eller berättande. Folklorister ser dylikt utövande som performans. Då kunskap utövas kan den iaktas av andra människor och på så sätt överföras. I en utövandesituation kan den traditionella kunskapen också dokumenteras och performativa kulturarvsprocesser kan inledas (Björkholm 2011:132–134, jfr Smith 2006:46–47). Man kan tänka på traditionell kunskap som en lång kedja av utövande, där varje performans utgör en länk. För att kedjan ska bli längre måste kunskapen överföras till nya människor, som i sin tur blir utövare. En dokumentation är då en ögonblicksbild av den traditionella kunskapen, av ett enskilt framträdande i den långa kedjan (Björkholm 2011: 138).

Upprätthållande av immateriellt kulturarv innebär att människor fortsätter att utöva traditionell kunskap så att den överförs mellan människor. Resultatet av utövandet kan bli föremål, men det är inte artefakterna i sig som utgör immateriellt kulturarv. Föremål är viktiga i form av redskap och material som används i utövandet. För att värna traditionell kunskap behöver ofta också materiella aspekter tryckas, vilket gör att inga strikta gränsdragningar mellan immateriellt och materiellt är möjliga (jfr a.a.:85–90). Kärnan i immateriella kulturarv utgörs ändå av mänsklig aktivitet, av sådant som man gör, kan och vet. Immateriella kulturuttryck omformas ständigt, vilket innebär att utövarna i viss mån kan anpassa hur de iscensätter sin kompetens. Också detta har en parallell inom folkloristiken, där variantbildning ses som ett kriterium för vad som ska definieras som folklore – ibland kan man till och med få intrycket att kulturuttryck borde förändras (Kaivola-Bregenhøj 2000, Oring 2012:224–225).

Jag uppfattar alltså immateriellt kulturarv som beroende av kompetens, och då blir olika aspekter av traditionell kunskap aktuella. *Traditionell kunskap* bygger på begreppet *tradition* – ett komplext och skiftande begrepp (se t.ex. Noyes 2009 och Selberg 2002:12f för översikter). Med traditionell kunskap menar jag här helt enkelt olika typer av kunskap som sprids, upprätthålls och upprepas människor emellan (jfr McNeill 2013: 12f, Oring 2012:223, Sims & Stephan 2011:69).

Ett sätt att förstå traditionell kunskap är att dela in den i praktisk kunskap och kännedom. *Praktisk kunskap* fokuserar på hur man brukar göra saker och ting i praktiken, till exempel hur man utövar hantverk, matlagning, berättande eller dans. Praktisk kunskap kallas ibland ”handlingsbaserad” eller ”handlingsburen” för att understryka att själva görandet inte kan separeras från teoretisk kunskap (Gustavsson 2002:82–96). Praktisk kunskap är ofta också en *tyst kunskap* (eng. *tacit knowledge*). På så sätt kan praktisk kunskap också vara en outtalad kunskap, som det kan vara svårt att förklara för någon annan om man

inte får visa hur man gör (Gascoigne & Thornton 2013:3–4). Man kan också vara medveten om traditionell kunskap, men inte själv ha praktiska erfarenheter av utövande. Den här aspekten har jag valt att kalla *kännedom* om traditionell kunskap, vilket kan jämföras med det som inom folkloristiken har kallats passivt traditionsbärande (se Björkholm 2011:8).

Det är vanligt att man gör skillnad mellan ”kunskap i” och ”kunskap om” då det gäller traditionell kunskap (Ström 2013:135–136). Med ”*kunskap i*” eller ”att veta hur” (eng. *know-how*), avses aktivt utövande. Att ha ”kunskap i” att dansa polska, baka rågröd, att binda riskvastar och så vidare innebär aktivt utövande av praktisk kunskap. ”*Kunskap om*”, eller ”att veta att” (eng. *know-that*) betyder att man själv inte är utövare, men man har kännedom om den traditionella kunskapen (jfr Gustavsson 2002:85–86, Gascoigne, & Thornton 2013:10). Det kan till exempel innebära att man har sett folk binda riskvastar, vet hur traditionella melodier låter eller hur lokala maträtter brukar smaka, men man har inte själv erfarenhet av aktivt utövande. Att ha ”kunskap om” kan också innebära att man har kännedom om den traditionella kunskapens sammanhang, till exempel att man vet vilken mat som brukar serveras på bröllop.

Arbetsmetoder för att upprätthålla traditionell kunskap i Svenskfinland

Empirin i den här artikeln bygger på fem intervjuer, där flera aktiva individer berättar om sina erfarenheter av arbetsmetoder som på olika sätt faller in under definitionen av trygande i konventionen från 2003. Jag övergår nu till att presentera mina intervjupersoners verksamheter. Jag vill poängtera att exemplen inte säger någonting om ”rätt” eller ”fel” sätt att arbeta, utan de visar att olika metoder passar för olika slags traditionell kunskap, har olika fokus och leder till olika slags resultat.

Öppet hus för spelmän anordnas i Önningeby-museet i Jomala på Åland. Den första fredagen varje månad håller spelmanslaget Kvinnfolk i trådarna för arrangemangen, och alla intres-

Samspel på Öppet hus för spelmän i Önningebymuseet. Bilden visar några av deltagarna, djupt koncentrerade på gehörsspelet. Foto: Johanna Björkholm (IF bnr 2016:1, 3).

serade är välkomna. De aktiva menar att den enda begränsningen är att instrumenten behöver fungera ihop och är bärbara – men det finns också en tramporgel och en ståbas som kan lånas i museet. Öppet hus för spelmän innebär träffar för aktiva utövare, där låtspel på gehör står i fokus. Arrangörerna betonar att det handlar om lustfyllt samspel, att fokus ligger på det man kan och vill utöva med varandra på sin egen nivå (IF mgt 2015/103:1–2). På träffarna aktiveras praktisk kunskap, som också kan beskrivas som ”kunskap i” eller ”know how” i en situation där det sociala umgänget prioriteras och där repertoaren står i fokus.

Murmursunds Allehanda är en lokalhistorisk årsbok som utges av Sundom bygdeförening r.f. i byn Sundom, som är en del av Vasa stad. Inom bygdeföreningen ansvarar sektionen för Murmursunds Allehanda för årsboken. I praktiken sammanställer och dokumenterar sektionen information om vad som har hänt i hembyn. Många lokalhistoriska grupper verkar inom medborgar-, arbetar- eller vuxeninstitut, men redaktionsarbetet kring Murmursunds Allehanda har ända sedan starten 1954

skötts i bygdeföreningens regi. Genom försäljning av årsboken får man tillräckliga inkomster för att kunna trycka nästa års nummer. Själva arbetet med materialet i årsboken görs helt och hållet på talko, det vill säga som frivilligt och oavlönat arbete (IF mgt 2015/105:1). Genom utgivningen sprider de kännedom om byn, vilket kan betecknas som ”kunskap om” eller ”know that”.

Inom Hantverkaregillet Björken r.f. håller man fast vid forna tiders lärlingssystem. Gillets mästare lär genom systematisk utlärninng upp nya hantverkarlärlingar, som blir gesäller och sedan mästare. Lyckad inlärninng kräver dock en hel del självständigt arbete från lärlingens sida. Dessutom arrangeras kursverksamhet och hantverkardemonstrationer. Hantverkaregillet Björken verkar i nära samarbete med museibyn Stundars i Korsholm, Österbotten (IF mgt 2015/104:1–2). Gillet inriktar sig på systematisk överföring av praktisk kunskap. Till skillnad från Öppet hus är det inte umgänge som är främsta målsättningen, utan en fortsatt hög nivå på utövandet – hantverkskicklighet, om man så vill.

De senaste årens utgåvor av Sundom bygdeförenings årsbok *Murmursunds Allehanda*.
Foto: Johanna Björkholm

Oravais slagfält i Vörså är ett av de mest kända i Österbotten. Kongliga Österbottens Regementes Lif Compagnie, eller Österbottens regemente som det kallas, vill levandegöra slagfältets historia. Det gör man genom historiska uppvisningar. Dagens Österbottens regemente har sin förebild i det historiska regemente som verkade under svenska tiden. Regementet utgör en sektion inom Oravais historiska förening r.f. och medlemmarna förevisar historiskt korrekt exercis och fältliv. Verksamheten stöds därför av "fruktansvärt mycket forskning", som de aktiva säger (IF mgt 2015/102:1–2). Regementets arbetsmetod inriktas på uppvisningar där historiska ögonblicksbilder återskapas, vilket förutsätter att medlemmarna har "kunskap i". Samtidigt är spridning av "kunskap om" en ledstjärna för verksamheten och historisk korrekthet eftersträvas.

I byn Jeppo i Nykarleby dansar man traditionell menuett. Ändå har det aldrig funnits något formellt danslag i byn, utan man ber byborna delta då det planeras en uppvisning. Det har bara blivit så, utan att något formellt beslut har fattats, säger dansarna. Förr var me-

nuettdans ett viktigt inslag i bröllopen i byn, vilket motiverade ungdomarna att lära sig. Den funktionen har nu försvagats, och i stället upprätthålls den lokala menuetttraditionen till stor del genom återkommande projekt med en arbetsgrupp som håller i trådarna. I projekten lär kunniga utövare upp nya menuettdansare (IF mgt 2015/101:1–2, 10–11). Genom ständigt nya projekt vill man alltså överföra praktisk kunskap genom upprepade perioder av systematiserad utläring.

Den praktiska verksamheten

Då det är dags för Öppet hus för spelmän förbereds detta genom att ett infomejl skickas ut till en adresslista och till tidningarnas komihåg-spalter. Träffarna är knytka, men någon i spelanslaget Kvinnfolk brukar ändå handla bröd, smör, ost, kaffe och te. Själva Öppet hus-träffarna går till så att man flyttar undan borden i Öningebymuseets kafé och placerar ut stolar i en stor ring på golvet. Siv Ekström, en av eldsjälarna bakom träffarna, leder en första låt. Hon försöker välja en låt som hon vet att många kan, eftersom det inte

Hantverkaregillet Björken. Gillet består av erfarna hantverkare och individer som är intresserade av att ta del av deras traditionella kunskap. Foto: Stundars arkiv.

alltid är så många på plats från första början, utan fler deltagare brukar dyka upp under kvällens lopp (IF mgt 2015/103:1–2).

Efter den första låten turas deltagarna om med att välja vad som ska spelas och låtvalet går medsols i ringen. Enligt Ekström är systemet ”så himla bra”. Hon bodde i Österbottnen då Öppet hus-verksamheten inleddes och då hon fick höra om systemet tänkte hon att det lät som dagisfasoner, men systemet visade sig vara perfekt. För det första funderar deltagarna på förhand ut vilken låt de vill spela nästa gång de får välja, så det blir inga långa pauser då folk börjar prata. För det andra kan ingen dominera spelet genom att väja svåra eller ovanliga låtar. För det tredje kan nybörjare önska de få låtar som de kan – och om man kan två stycken så går det bra att ta den första på nytt tredje gången man får välja, säger hon. Att sitta i ring ger också ögonkontakt och bidrar till att inga mindre gäng isolerar sig i hörnen, utan att alla spelar tillsammans (a. a.).

På Öppet hus är principen att noter inte används. Det kan vara lite svårt med gehörsspel

i början, men det får man ta, menar arrangörerna. Hela situationen förändras om man börjar dela ut noter, eftersom gehörsspelet gör att träffarna blir improviserade. Siv Ekström säger:

För ska du sitta och blada där tills alla hittar det här på sidan 72 eller 36 så tar det liksom så mycket tid. Och då blir det inte samma samspel, man sitter och stirrar på noter, om alla skulle ha ett notställ framför. Då blir det något helt annat. (IF mgt 2015/103:5)

Gehörsspel är viktigt för stämningen och trivseln. Arrangörerna menar att låtvalen inte kritiserar och man behöver inte välja en låt som alla kan – men då får man spela nästan ensam, eftersom de andra lyssnar eller försöker hänga med. Deltagarna utformar repertoaren tillsammans och man vet inte på förhand vilka låtar som kommer att spelas. Lillemor Björkroos framhåller att Öppet hus inte är en övning, utan träffarna ska vara lustfyllda. Ibland lär man sig något nytt, men det är inget krav – och så får man välja sina favoritlåtar. Öppet hus ger också utövare som inte spelar i spelmanslag

möjligheter till samspel (IF mgt 2015/103:3). I berättandet poängterar arrangörerna betydelsen av repertoar, glädjefylld samvaro och kravlös utövande av praktisk kunskap.

Redaktionen för årsboken Murmursunds Allehanda består av sju personer, som vanligtvis håller ett möte per månad. De har ett första planeringsmöte för årsboken i januari, då man hör vad det finns för idéer och försöker få ihop en bra helhet. Redaktionsmedlemmarna delar sedan upp texterna mellan sig på våren, och Solveig Hortans fungerar som ansvarsperson. Årsboken innehåller årligen återkommande inslag, till exempel avdelningen ”årets konfirmander”. Helheten beror på om något speciellt har hänt i byn. 2015 hade till exempel Sundom sommarfest temat fäbodliv, och då gick redaktionen igenom äldre årgångar och samlade inslag om fäbodlar, uppdaterade med nya kartor, foton och så vidare. Tidigare gjordes hela temanummer, men de är svåra att göra på ideell basis då mycket material om ett specifikt tema krävs (IF mgt 2015/105:1–2).

Redaktionen försöker jobba så att alla tar del av texterna, bland annat genom att dela filer över Internet. Detta har lett till många intressanta diskussioner och att alla känner dig delaktiga i det som trycks. Redaktionen menar att det finns två ambitioner vid utgivningen av Murmursunds Allehanda: dels att dokumentera det som händer i byn i dag och dels att sprida kunskap om Sundom förr i världen. Redaktionen tar också emot material från föreningar och får frivilliga bidrag. Redaktionsmedlemmarna konstaterar dock att det blir allt svårare att få folk att uttrycka sig i skrift, och tror att det har att göra med att vi är så visuella i dag. Ansvarspersonen Solveig Hortans säger att hon aldrig har vågat räkna ihop hur många timmar per år hon sätter ner på Murmursunds Allehanda. Men hon konstaterar samtidigt att alla i redaktionen har ett väldigt starkt intresse för historia och för byn (IF mgt 2015/105:1–2).

Medlemmarna menar att årsbokens texter alltid bygger på forskning, ofta i form av efterforskningar då man pratar med folk. Ambitionen är inte vetenskapliga texter, utan de

definierar innehållet som minnen, tankar och erfarenheter. Vid sidan av utgivningen bedrivs också dokumentation. Just nu samlar man till exempel in uppgifter om bydelarna, husen och vem som bodde var före 1973. Man kartlägger lokala geografiska namn på backar och gårdar samt i skärgården (a. a.). Redaktionen beskriver sin verksamhet som inriktad på ”kunskap om” – att sprida kännedom om byn i dag och i det förflutna. Ändå förvaltas en hel del ”kunskap i” inom redaktionen eftersom utgivningen innebär att en produkt – årsboken – framställs.

Hantverkargillet Björkens kärna utgörs av hantverksmästare, som har utnämnts inom föreningen efter att ha uppvisat omfattande kunskap inom sitt område genom avlagda gesäll- och mästarprov. En mästare får sedan ta sig an nya lärlingar. Spinnarmästare Barbro Heikinmatti berättar att de mästarprov som läggs fram är på professionell nivå. En grupp mästare går sedan runt i grupp tillsammans, tittar och bedömer kvaliteten. Det är ganska lätt att avgöra vad som är välgjort respektive ”hopslarvat”, menar hon (IF mgt 2015/104:2). Det är tydligt att hantverkarna är stolta över sin skicklighet. Kvalitet och kunnande är deras ledstjärnor, och det är viktigt för dem att hantverket utförs väl. Gillets uppgift är att förmedla kunskap, säger medlemmarna. Det ska samla, upprätthålla och lära ut traditionell kunskap. Förutom lärlingssystemet deltar gillet varje år i friluftsmuseet Stundars hantverkardagar, samt bland annat i program för skolor. Hantverkardagarna är till för att visa vad man fortfarande kan göra utan väldigt invecklade verktyg. Många av gilletts mästare håller också kurser, dels via Stundars, dels via medborgar-, vuxen- och arbetarinstitut. Man behöver inte vara inskriven i gillet för att delta i kurserna och man kan också bli medlem utan att bli lärling (IF mgt 2015/104:1–2).

Många av mästarerna är ödmjuka och väldigt glada att få lära ut sina kunskaper, säger medlemmarna. De har stor respekt för dem – de kan verkligen väldigt mycket. Berättargesäll

Helena ”Neppe” Pettersson jämför lärlingssystemet med mentorskap. En god mentor styrs av adeptens vilja att lära, men det kräver ödmjukhet från båda parter. Gillesmedlemmarna framhåller vikten av att hela tiden testa, testa. I stället för att säga ”nej nu gör du fel” åt sina lärlingar kan man uppmana dem att se hur mästaren gör och testa så. Lärlingarna utvecklar då också någon ”egen grej” i hantverket, och det är som det ska, säger medlemmarna. Utlärningen är praktisk, så att man ofta sätter sig ner och ”gör tillsammans” och då kan man också handgripligt visa: så här gör jag. Mästarna är ändå individer som lär ut på eget sätt, påpekar gillesmedlemmarna (IF mgt 2015/104:3). Här är det praktisk kunskap som ligger i fokus, och till viss del tyst kunskap som man lär ut medan man ”gör tillsammans”. Gilles stora fokus på skicklighet och hög kvalitet är karaktäristiskt för dem i min undersökning.

Presentation av Österbottens regemente. Skärmdump från Oravais historiska förenings hemsida www.oravais1808.fi.

Österbottens regementes verksamhet blickar bakåt mot år 1803, ett årtal som har valts inom gruppen. Man försöker att i detalj efterlikna det historiska regementet det året, både i utrustning och exercis. Medlemmarna ser verksamheten som en ”pedagogisk grej” och vill lära ut historia. Men, säger de, det var först då de klädde sig i det gamla livkompaniets dräkter som de fick liv i det hela. Uppvisningar utgör den synligaste delen av verksamheten.

Medlemmarna ger under intervjun olika definitioner av verksamheten, de säger att de håller på med teater, att de är någonting mellan en manskör och ett teatersällskap, men framhåller att verksamheten vilar på forskning. De använder bland annat reglementen och soldat-handböcker från den aktuella tiden, så att de till exempel vet hur soldaterna instruerades att hålla gevären. Föremålen som används tillverkas eller köps in. Uniformerna bygger på modeller från Krigsarkivet i Stockholm (IF mgt 2015/102:2).

Österbottens regemente deltar i återuppföranden (eng. *reenactments*) av historiska slag, men den vanligaste uppvisningen är så kallad kyrkbacksexercis. Det innebär en form av militärövningar som historiska regementen visade upp efter söndagens gudstjänst. Kyrkbacks-

exercisen byggs upp av delar som kombineras på olika sätt, så den kan utföras i många varianter. Vaktavlösning och skjutningar, så som salut, är andra vanliga uppträdanden. ”Det är nästan så att man skulle kunna kalla det en dansuppvisning”, beskriver Göran Backman, truppens kapten. Regimentets medlemmar får olika roller, som kapten, fanbärare och trumpetare. Alla har specialiserad kunskap, som går i arv inom truppen. Göran Backman säger att han går in i rollen som kapten: ”Rösten ändrar och ryggraden blir rakare. Och manskapet likadant, vi ändrar nog som personer, verkligen. Och det är ju viktigt, att det ska se äkta ut. Och följa reglementet.” (IF mgt 2015/102:3).

Enligt medlemmarna har de aktiva ofta ett specialintresse och deras verksamhet är lite ”hipp” – något annorlunda. De sysslar med ett känsligt ämne – krig är ju egentligen värst av allt. De anser dock att man inte får glömma eller sopa krig under mattan då det är viktigt att känna till sin historia och bakgrund. De ser verksamheten som ett medel för att sprida ”kunskap om”, men inom truppen upprätthålls också stora mängder av ”kunskap i”. Nya medlemmar skolas in om våarna, så att de kan delta i sommarens evenemang. Mycket övning krävs för att klara exercisen, och som de äldre medlemmarna säger, man står kanske

Verksamhetens effekter

Genom att delta i Öppet hus för spelmän utvecklar spelmän sitt gehörsspel. Arrangörerna framhåller att överföring av låtar sker under träffarna, men utläring är inte huvudsaken. Egentligen, säger arrangörerna, är det nästan irriterande då någon försöker börja lära ut låtar. Det är fel forum. Ingen direkt utläring av spelteknik förekommer heller vid träffarna, så deltagarna behöver ha grundläggande kunskaper i spelteknik från annat håll. De effekter som de upplever att träffarna har är framför allt att de skänker glädje, skapar gemenskap och stödjer en vidmakthållen repertoar. Ann Lindqvist-Öst framhåller att man dels blir glad, men dels känner man sig pigg även då man har spelat tillsammans från klockan 19–01 – och det är samspelet som gör det. Arrangörerna beskriver Öppet hus för spelmän som kravlösa träffar, där det också går bra att bara komma med och lyssna på musiken (IF mgt 2015/103:3).

Eldsjalarna menar att träffarna också bidrar till att spelmännen håller låtar i minnet och att repertoaren vidmakthålls. Då och då kommer det upp någon låt som man nästan har glömt, men som aktiveras i minnet efter några genomspelningar. Arrangörerna menar att verksamheten är det närmaste man i dag kommer tradering så som den gick till förr i världen. Äldre spelmän har berättat hur de satt och lyssnade till skickliga spelmän, och så gör man på Öppet hus (IF mgt 2015/103:4).

Medlemmarna i Murmursunds Allehandas redaktion förklarar att de alla är uppvuxna i Sundom och känner att de måste dela med sig av sin lokalkännedom så att de som kommer efter dem också vet någonting. De berättar att Sundom, en by med 2500 innevånare, får 60–70 inflyttare per år. Det är mycket mera än andra byar i trakten och påverkar ”byandan”, som medlemmarna säger. De upplever att många flyttar till byn och bara bor där utan att bry sig om vad som händer där. Och då barnen blir större säljer de huset. Det här, menar redaktionen, urholkar bysamhället och gemenskapen. Årsboken blir då ett medel för

att sprida kunskap både om det som händer i byn i dag och för att skapa intresse för byns historia. Redaktionen ser verksamheten som en form av bevarande. *”Sist och slutligen är det väl nog att vi bevarar nånting för eftervärlden. Att inte allting faller i glömska.”* säger Gunborg Martin (IF mgt 2015/105:4–5). Det är alltså både kunskap om byn och ett slags gemenskap som de vill upprätthålla.

Genom överföring av praktisk kunskap vill man inom Hantverkaregillet Björken se till att det finns traditionsexperter i samhället också i framtiden. Intervjupersonerna framhäver betydelsen av att hantverket lever, att det inte är någonting utdött (IF mgt 2015/104: 7–8). På ett större plan vill man överlag sprida ”kunskap i” och kännedom om hantverk. Hobbyverksamhet ryms inom gilletts ramar, men dess kärna utgörs av hantverksmästare. Jag upplever att spinnarmästare Barbro Heikinmatti sammanfattar detta då hon säger: *”Pysslar’ är annars ett ord som jag hatar över allt. [skratt]”* (IF mgt 2015/104:8). Min tolkning är att hon anser det nedvärderande att omtala ambitiösa hantverkare som människor som sitter och pysslar.

Hantverkarna påpekar att en stor del av gilletts aktiva medlemmar är pensionärer. De har arbetslivet igenom haft ”vanliga yrken” och engagerar sig i hantverket efter pensioneringen. Många av medlemmarna är aktiva upp i 80 års åldern, och de blir hela tiden skickligare på sitt hantverk då de kan utöva det i sin egen takt. Det är svårt att livnära sig som hantverkare i dag – och då hantverket utövas som en hobby är det svårt att lägga ner tillräckligt mycket tid på det *”som man tyckte var det viktigaste i livet”*, som Heikinmatti säger (IF mgt 2015/104:7–8).

Önskade effekter av Österbottens regementets verksamhet är dels ökad kännedom om historien, dels att levandegöra Oravais slagfält och soldatliv under 1800-talets början. Truppmedlemmarna ser också sig själva som marknadsförare. I första hand marknadsför de sig själva som grupp, men även den historiska epoken och sin hemort Oravais – samt i större sammanhang Österbotten och Finland. Regimentets medlemmar säger att de snarare

ser arbetet som upplysningsverksamhet än som ett slags bevarande (IF mgt 2015/102:3, 9). Min tolkning är att de inte ser sin verksamhet som en länk i den kedja av utövande som traditionell kunskap utgör. I stället vill de åter skapa och levandegöra en ögonblicksbild av det förflutna. Deras ögonblick utgörs av hela år 1803 – och det framställs som ett slags facit för verksamheten. Om man kan göra likadant som 1803, då blir det ”rätt” eller ”äkta”.

Menuettdansarna i Jeppo har som målsättning att upprätthålla menuettdans och byns särpräglade lokala dansstil. De effekter som de vill åstadkomma är att nya, unga utövare lär sig dansa. Men menuettdansen har också sociala aspekter. Christine Julin-Häggman berättar att övningarna ibland kan kännas motiga, men bara de kommer igång så är det jätteroligt, ”allihop bara skrattar”. Och efter en stund kommer energin tillbaka. Den sociala samvaron, som innebär att barnen träffar kompisar, dansar och skrattar, medan föräldrarna får prata, är en viktig del av dansövningarna (IF mgt 2015/101:6, 9). I ett större perspektiv ger de återkommande projekten menuettdansen relevans, eftersom man övar inför uppträdanden och turnéer.

Menuettdansarna säger att om de inte lär ut menuettraditionen så dör den bort. Själva tycker de att den måste få finnas kvar åtminstone hundra år till på något sätt. Christine Julin-Häggman talar om menuettraditionen – både musiken och dansen – som ett kulturarv och ser verksamheten som delar av en kedja. Därför är alla utövare enligt henne jätteviktiga. Eldsjälarna framhåller också att det är bra att så många barn som möjligt deltar i övningarna. Här framkommer tydligt tanken på att upprätthållande är något som görs med tanke på framtiden. På frågan varför det är viktigt att musiken och dansen finns kvar i just den här formen svarar Jeppoborna med ett skratt att den är så jättebra att andra människor måste få ta del av den (IF mgt 2015/101:9).

Lyckad verksamhet och eventuella hot

Under intervjuerna frågade jag vad lyckad verksamhet innebär, vad som skulle kunna

hota verksamheten och vilka goda råd arrangörerna skulle ge någon som vill börja med motsvarande verksamhet. För att arrangörerna av Öppet hus för spelmän ska känna att det har varit en lyckad kväll ska det ha spelats många bra låtar så att man blir på bra humör – och så är det nästan alltid, säger de. De konstaterar också att det är fler deltagare per träff nu, och det tror de beror på att museet så att säga är neutral mark. Tidigare träffades man hemma hos en spelman, men tröskeln för att åka hem till någon och spela är högre. Museet har också mera plats för deltagarna än ett vardagsrum. Arrangörerna ger rådet att inte börja för stort, utan att utarbeta ett system som fungerar och inte ge upp fast det inte kommer så många deltagare på de första träffarna. De framhåller att deras verksamhet inte är beroende av enskilda personer – att ingen är oersättlig – så egentligen ser de inga direkta hot mot verksamheten (IF mgt 2015/103:5–6).

Redaktionen för Murmursunds Allehanda känner att utgivningen av årsboken har varit lyckad om någon spontant ringer upp och säger att den vill skriva om något – då man väcker ett intresse av att dela med sig. Det kan också gälla gamla fotoalbum som finns i gårdarna och som någon vill bidra med. Då får utgivningen effekten av att deltar i arbetet med att sprida kunskap om byn. Redaktionsmedlemmarna menar att ekonomiska realiteter skulle kunna hota verksamheten. Om årsboken inte säljer tillräckligt kan de inte heller fortsätta utgivningen. De betonar att utgivningen inte hänger på någon enskild person, med det är avgörande att någon vill fortsätta med arbetet. Det medför ett ansvar och mycket tid läggs ner på arbetet med årsboken. Och som de säger, historien tar inte slut, vilket innebär att det som man kan trycka inte heller gör det.

Redaktionens medlemmar ger rådet att skapa flera olika grupper, som kan jobba med olika ämnen. Man borde också se till intressen och dela upp jobbet enligt de erfarenheter som finns, så att en tar hand om ekonomi och marknadsföring, medan en annan sköter kontakter till tryckeriet. De framhåller att det

måste finnas bakgrundsmaterial, annars går det inte. Och så talar de med folk – vilket är tidsödande även om det ger mycket. Sedan ska man vara lyhörd för idéer och använda tekniken som finns, så att man inte gör det onödigt svårt för sig (IF mgt 2015/105:4–6).

Truppedlemmarna i Österbottens regemente säger att de vill att besökare ska tycka *”hoppсан, det här var lite häftigt”*. De vill förvåna och frappa, säger de, vilket deras verksamhet har alla möjligheter att göra då den är så udda. Medlemmarna berättar att det värsta som kunde hända är att någon skadas fysiskt. De använder fungerande, dödliga vapen med riktigt svartkrut vid uppvisningarna, så om något går fel kan det leda till skador. Grundregeln är att truppens korpraler, som står i ändan av ledet, måste ha full kontroll över vad som händer. Man får aldrig ha för bråttom, utan allt ska vara rätt och riktigt. Om något skulle gå fel skulle frågan *”vad tusan håller de på med”* genast ställas, menar de. Men samtidigt framhåller de åter att det är så här som historien ser ut (IF mgt 2015/102:7–8).

Om någon vill börja med liknande verksamhet poängterar regementets medlemmar betydelsen av äkthet. Noggranna efterforskningar ger verksamheten en stadig grund. Som Göran Backman säger *”[...] vi visar verkligen [...] exakt, de höll bössan så här. [småskratt] De laddade den exakt så här. Och då tycker ju folk att, va! Och så kommer den här historiska flashbacken.”* Enligt honom gör *”sanningsgrejen”* att verksamheten egentligen är mera än teater. De vill presentera hur det verkligen var, säger han (IF mgt 2015/102:7). Det sista uttalandet liknar ett kriterium som brukar användas för att skilja mellan historia och kulturarv – då betecknas historia som *”så som det verkligen var”* medan kulturarv anses förmedla *”hur det borde ha varit”*. Både historia och kulturarv bygger dock på tolkningar (se t.ex. Lowenthal 1998:102–113, 167). Det är i det här ljuset som jag förstår Österbottens regementes stora fokus på äkthet inom verksamheten – man inriktar sig på vissa utvalda aspekter av det förflutna – tidsmässigt avgränsat – som visas upp, och då är idealet *”så som det verkligen var”*.

En lyckad verksamhet för medlemmarna i Hantverkaregillet Björken innebär att nya hantverksmästare lärs upp. De ser ett potentiellt hot i en utveckling där var och en själv får utnämna sig till mästare. Det skulle ta död på ödmjukheten inför lärandet och inför den egna kunskapen, menar de. De säger att det är fruktansvärt bra att veta att man kommer att bli bedömd av andra. Det ökar den egna ambitionen, så att man tränar lite till för att bli lite bättre. Gillesmedlemmarnas erfarenhet är att det är viktigt att man är tillräckligt många intresserade innan man försöker starta upp ett eget gille. Det är också bra att vara anknuten till en plats, så att man har ett ställe där man kan samlas. Spinnarmästare Barbro Heikinmatti påpekar också att det är viktigt att ha en fungerande terminologi – särskilt om man lär ut på distans. Hon förklarar att många äldre hantverk i dag saknar en etablerad terminologi. Om det har funnits en sådan så har den glömts bort. Hennes erfarenhet är att oklarheter i terminologin kan leda till att människor misslyckas – de förstår helt enkelt inte instruktionerna (IF mgt 2015/104:7–8).

För menuettdansarna i Jeppo innebär lyckad verksamhet att *”kunskap i”* menuettdans finns kvar och utövas på lokalplanet. Som gott råd säger Christine Julin-Häggman att man inte ska tveka:

Först och främst, man ska bara starta. Jag är ingen folkdansare, jag är inte på det sättet någon sångpedagog, inte mitt gebit. Men inte kan det stoppa oss från att fortsätta i alla fall. Vi personer som finns så försöker tillsammans förklara och hjälpa varandra. Så det är nog bara att sätta igång. (IF mgt 2015/101:8)

Andra goda råd handlar om hur man lär ut praktisk kunskap. Man ska till exempel ha korta och intensiva övningar – längre än en och en halv timme orkar man inte. Det är också bra att prata medan man övar, så att man säger till just innan något ska hända – inte i efterhand. På så sätt lär sig barnen fortare, och man gör flera saker samtidigt så att man inte behöver bryta varje gång man vill säga något. Eldsjälarna konstaterar att Facebook är en bra

kanal för att sprida budet om att det är övning på gång. ”Och så måste man ha några riktigt galna idéer med dem så att [barnen] riktigt skärper sig. Att det här arbetar vi för nu.” (IF mgt 2015/101:3, 6, 8).

På frågan vad det värsta som skulle kunna hända är, svarar menuettdansarna med ett skratt att de måste hålla sig levande så länge som möjligt, att de måste lära ut så länge det bara går (IF mgt 2015/101:7). Jag tolkar svaret som att utläringen kunde hotas av avbrott i utläringen, vilket skulle leda till att den praktiska kunskapen om menuettdans med tiden skulle blekna bort ur bybornas minne. Projektverksamheten kring Jeppomenuetten är alltså i högsta grad inriktad på överföring och upprätthållande.

Äkthet, korrekthet och dokumentation

Problematik kring autenticitetskrav lyfts ofta fram då konventionen från 2003 diskuteras. Det handlar om att hänsyn inte tas till att immateriell kultur är en ständigt pågående process. (jfr Kirshenblatt-Gimblett 1998:64–65, 165–166). Oron säger snarast något om vedertagna arbetssätt för kulturvård, menar Laura-jane Smith (2006:111–112). Flera av intervju-personerna diskuterar dokumentationer samt korrekthet och äkthet i olika former, och de har väldigt olika förhållningssätt.

På frågan om man kan göra fel vid samspelet på Öppet hus svarar arrangörerna att det är fel att genom hög ljudvolym försöker tvinga de andra att spela en viss låt. Ett annat fel är att bryta systemet där låtvalet går runt i ringen. Däremot är det inga problem om deltagarna spelar olika varianter av samma melodi – då får någon annan säga att man har hört en annan version och spela den i sin tur. Eldsjälarna menar att en utgångspunkt för samspelet är att det existerar olika varianter av musiken, men att de nog fungerar ihop. Det är också fritt fram för stämmor och ackompanjemang och man får spela fel. Däremot ska man inte sitta med instrumentet i famnen utan att delta. Ibland kan det faktiskt låta ganska jåkligt och ibland låter det skitbra, säger arrangörerna,

men poängterar att toleransen är ganska stor vid träffarna (IF mgt 2015/103:3–4).

Även om principen är att noter inte används vid Öppet hus förekommer andra typer av dokumentation. En del deltagare skriver upp början av låtarna i anteckningsblock för att senare komma på hur de går. Under träffarna sitter sedan deltagare och bläddrar i sina anteckningsböcker medan de funderar på vilken låt de ska välja. Det är också vanligt att deltagare spelar in låtar som de vill lära sig eller öva på hemma. Detta är ett slags dokumentation för eget bruk, utan tankar på arkivering eller tillgängliggörande (IF mgt 2015/103).

Redaktionen för Murmursunds Allehanda berättar att de ibland får höra att de har helt fel då årsboken väl har kommit ut. De ser dock inte så allvarligt på detta utan menar att lokalhistoria fungerar så, att människor uppfattar saker och ting olika. Redaktionens utgångspunkt är att om man skriver om en händelse som man själv har varit med om så har man inte fel. Då är det en beskrivning av hur man själv upplevde det, men det kan finnas olika versioner av samma händelse. Redaktionen försöker ändå alltid kontrollera sanningshalten i texter innan de trycks.

Redaktionen har ett eget arkiv i föreningens utrymmen, där både material från äldre nummer och övrig dokumentation om byn finns. De ser arkivet som ett viktigt stöd för utgivningen av årsboken. Arkivmaterialet används för att kontrollera sakuppgifter, som inspiration till vad man ska skriva om och återpubliceras även för att skapa tematiska helheter (IF mgt 2015/105:1, 4, 6).

Hantverkaregillet Björkens medlemmar säger att inställningen till äkthet handlar om mänskliga egenskaper – det finns människor som är helt emot allt nytt, de som är för allt nytt och en tredje grupp som står i mitten och velar. Då det gäller hantverk finns det de som vill begränsa det till en viss plats och ibland också till en viss tid, vilket i sin extrema form innebär konservering. Spinnarmästare Barbro Heikinmatti berättar att hon brukar ställa

en rad frågor: vilken plats tycker du att traditionerna ska begränsas till, en by eller hela regionen? Hur ska man tänka kring impulser utifrån? Vad tror du har hittats på i Finland och inte finns annanstans? Och vid vilken tidpunkt är det slut, så att ingen utveckling har skett därefter? Frågorna visar hur svårt det är att definiera någonting som ”äkta” i praktiken. Berättargesäll Neppe Pettersson utgår från muntlig tradition och konstaterar att exakt samma sägen förekommer i hela landet, i hela Europa och även utanför. Så vad är nu äkta, frågar hon sig, och på vilket sätt lönar det sig att skära bort vissa saker? Hon kan förstås begränsa sig till berättelser upptecknade i Solf. ”*Men det är lite dumt om jag hittar en jättebra spökhistoria från Filippinerna. Jag kan ju fast säga att det hände i Solf, ändra detaljer*”, menar hon (IF mgt 2015/104:2–4). I dag sprids många impulser via Internet, medan hantverk tidigare spreds bland annat genom emigration, säger medlemmarna. Deras ståndpunkt är att traditionsspridning och impulser utifrån inte är nya fenomen även om vi i dag ser nya, snabba kanaler för spridning. Till exempel Facebook har blivit ett viktigt forum där verkligt intresserade individer får kontakt med varandra, och sedan träffas de *in real life* (a. a. 4–5).

För Österbottens regementets medlemmar är efterforskningar en utgångspunkt för verksamheten och en av hörnstenarna som gör att de kan hålla fast vid idealet att visa upp en verklighetstrogen bild av det historiska regementets verksamhet år 1803. De framhåller att det är viktigt med detaljerna, att de blir så rätt som möjligt. Det är detaljerna som gör det hela genuint, säger de. Då mat ingår i besöksprogrammet vill de till exempel kunna stå rakryggade och säga att så här åt man faktiskt som officer, det här är äkta. De utgår gärna från existerande menyer som skrevs ner vid en bestämd tidpunkt (IF mgt 2015/102:1, 7). Uppgifter som bygger på historiska dokumentationer kan därmed sägas vara verksamhetens rättesnöre.

Menuettdansarna i Jeppo säger att de har lärt sig att man inte ska bry sig om vad andra tycker utan bara ständigt fortsätta att göra sin egen

grej som man har brukat göra. Det håller de fast vid i utlärningen till byns barn. Man måste ha någon som ser på menuettraden och säger till då någon detalj behöver rättas, så att man till exempel kan diskutera var man ska hålla händerna, när man ska buga och hur man ska göra i polskan som dansas direkt efter menuetten. Eldsjälarna säger att man måste gå igenom detaljer hela tiden, annars ”fuskar” barnen. Dansarna berättar att dagens ungdomar saknar förebilder för sirlig och hövlig dansstil, så de tenderar att börja dansa som till popmusik – med ”en annan knyck”. Det måste man också påpeka, så att barnen förstår skillnaden (IF mgt 2015/101:5). Menuettdansarna vill upprätthålla den lokala dansstilen. Det innebär att det finns rätt och fel stilmedel inom dansen och facit utgörs av erfarna dansares stilideal.

Inom folkloristiken har man iakttagit ett spänningsfält mellan den variation som sker vid utövande och gruppens uppfattningar om hur utövande brukar eller borde utformas, så att traditionell kultur samtidigt kan beskrivas som både dynamisk och konservativ (se t.ex. Sims & Stephens 2011:81–82). Traditionell kunskap varierar ständigt, men det finns en mera konstant kärna i den som lever kvar. Ibland kan det handla om uttänkta strategier, att man medvetet försöker förändra och anpassa traditionell kunskap eller styra och fixera utövandet för att undvika förändring. Jag tolkar det här fallet som att man vill hålla fast vid den traditionella lokaltraditionen i utövandet, vilket innebär ett visst mått av konservatism – även om projekten i sig ofta är väldigt kreativa och nytänkande.

Avslutning

I den här artikeln har jag undersökt arbetsmetoder som på olika sätt anknyter till tryggande av immateriellt kulturarv. Jag har utgått från Unescos konvention för tryggande av immateriellt kulturarv från 2003. En effekt av att den implementeras är ökat fokus på olika slags insatser för tryggande. Genom att utgå från befintlig verksamhet, som passar in under konventionens definitioner även om det inte är den som inspirerat till aktiviteterna, har jag belyst olika arbetsmetoder och erfarenheter av

dem ur ett jämförande perspektiv. Jag har även intresserat mig för begreppsanvändningen och vad det egentligen innebär att trygga något immateriellt. Jag ser en skillnad mellan materiellt inriktat skydd eller konservering och att skapa förutsättningar för att upprätthålla immateriella kulturarv i form av föränderlig traditionell kunskap människor emellan.

Det är av stor vikt att lyfta fram olika kulturbegrepp i detta sammanhang och konstatera att immateriellt kulturarv utgår från att kultur förstås som en process. Då kan immateriellt kulturarv ses som traditionell kunskap med hög värdeladdning. Konventionen från 2003 uppmanar till att välja ut vissa kulturuttryck som särskilt betydelsefulla och sträva efter att upprätthålla dem. Min erfarenhet är att individer som arbetar i anslutning till tryggande också tenderar att göra så. Måttstockarna för dylika bedömningar är olika. Här har vi sett exempel på att kulturuttryck anses vara betydelsefulla utgående från uppfattningar om äkthet, som i att försöka återskapa ett visst ögonblick i historien. Andra intervjupersoner betonar de känslor som kulturuttrycket framkallar, som glädjefylld samvaro genom utövande eller samhörighet genom ökade insikter. En annan aspekt som har framhållits är utförandets höga kvalitet.

Jag har låtit individer som är engagerade i upprätthållande av olika typer av traditionell kunskap berätta om sin verksamhet. Jag har inriktat mig på hur de gör i praktiken och hur de ser på tryggande inom verksamheten. De har delat med sig av sina insikter och erfarenheter – och det är utan tvekan så att jag har fått höra mycket entusiastiska individer inom respektive område förmedla stor klokskap. Intervjupersonernas engagemang för de kulturuttryck som de har tagit till ”sina” kan inte betvivlas. De är verkliga eldsjälar som satsar både tid och energi på att upprätthålla de aktuella kulturuttrycken. Detta implicerar att de upplever kulturuttrycken som betydelsefulla, och några av dem bekräftar också detta verbalt.

Alla intervjupersonerna säger att de arbetar med traditionell kunskap eftersom det är givande,

att det rör sig om ett djupgående intresse. Ingen förväntar sig att bli rik på den traditionella kunskapen, utan i stället handlar det kanske framför allt om en känsla av att man gör något betydelsefullt. Jag upplever att det stora engagemanget är ett resultat av detta, att man tycker att verksamheten är viktig och att den har ett mervärde.

Bland intervjupersonerna finns folk som inriktar sig på att upprätthålla ”kunskap i”, både genom överföring av praktisk kunskap och i form av vidmakthållen repertoar. Verksamhet med fokus på ”kunskap i” behöver inte innebära utlärnin, utan kan även erbjuda mötesplatser där kunniga individer tillsammans kan aktivera sin kunskap. Flera av utövarna av praktisk kunskap framhåller samvaro och glädje genom den traditionella kunskapen, men även stolthet över att vara en kunnig utövare nämns som en drivkraft. Andra intervjupersoner arbetar med att sprida ”kunskap om”, både i form av lokalkännedom och genom uppvisningar. För dem är efterforskningar och dokumentation viktiga grundbulvar i verksamheten, som de beskriver som ett medel att skapa förståelse och samhörighet. Det kan vara strategiskt för den här gruppen att framhäva sådana sidor i stället för att tala om glädje – då visar man samtidigt att verksamheten görs på allvar och är seriös.

Utövarna av praktisk kunskap är tydligt inriktade på att ”kunskap i” ska finnas kvar också i framtiden. För hantverkargillet och menuettansarna innebär detta systematisk utlärnin av praktisk – och ibland även tyst – kunskap. Öppet hus är däremot inte en arena för direkt utlärnin, utan där är det gehörsspel och traditionell repertoar som upprätthålls genom att deltagarna påminner om och delar med sig av låtar. Därmed kopplas ”kunskap i” också till minne. Man kan konstatera att de som vill överföra omfattande traditionell kunskap arbetar med många upprepningar och arbetsintensiva metoder. Hantverkargillet ambition är nya traditionsexperter, vilket innebär att djupa insikter i form av praktisk kunskap krävs. Öppet hus fokuserar däremot på lustfyllt samspel och insatserna som arbetsmetoden kräver är små.

Verksamheterna med inriktning på ”kunskap om” kan sägas ha en annan typ av upprätthållande som målsättning. Eldsjälarna framhåller förhoppningen att verksamheterna ska påverka (lokal)samhällets känslor och intressen, med resultat som gemenskapskänsla och historisk medvetenhet. Alla intervjuade inom denna typ av verksamhet ser dokumentationer som centrala. Årsboksredaktionen utgår från sitt arkiv, som fylls på varje år, medan regementet utgår från äldre dokumentationer som omvandlas till uppvisningar. Det är intressant att båda grupperna är inriktade på informations-spridning och ”kunskap om”, men samtidigt upprätthåller en hel del ”kunskap i”, som krävs för att genomföra den praktiska verksamheten. Detta var dock någonting som de tonade ner i intervjuerna eftersom de såg ”kunskap om” som det centrala.

I alla intervjuer diskuterades aspekter av variantbildning, äkthet och korrekthet. Eftersom arbetsmetoderna är olika skiljer sig också innebörderna av dessa begrepp från varandra, men det är upplysande att sammanföra de olika åsikterna. På Öppet hus utgår man från att det finns olika varianter av låtarna, men att detta inte är ett problem. Gillesmedlemmarna ser det som önskvärt att lärlingar anpassar eller utvecklar den traditionella kunskapen genom att sätta sin egen prägel på utförandet. Detta ligger i linje med deras stora fokus på kvalitet och skicklighet. Menuettdansarna är också medvetna om olika varianter av traditionell menuett och vill uttryckligen upprätthålla Jeppovarianten och en viktig aspekt av den utgörs av lokal utövandestil. Jag förstår deras förhållningssätt som nära sammanhängande med tankar om lokal identitet, så att traditionen tydligt framställs som deras egen, som separat från grannbyarnas varianter och som ett medel för samhörighet. Jag ser detta som exempel på olika förhållningssätt inom ett spänningsfält mellan traditionell kunskap som samtidigt konservativ och dynamisk.

Grupperna som arbetar med ”kunskap om” talar i stället om äkthet och synen på rätt och fel utgående från historien. Årsboksredaktionen förespråkar snarast ett slags subjektiv sanning, vilket innebär att varje persons upplevelser av en händelse ses som korrekta. Detta stämmer väl överens med åsikten att årsboken är fylld med människors minnen och erfarenheter. Regementet eftersträvar däremot att förevisa objektiv historia, om man så vill en ögonblicksbild, utgående från omfattande efterforskningar. Deras synsätt är att detaljer i verksamheten som skiljer sig från ”så som det verkligen var” år 1803 är fel. Det här är två helt olika förhållningssätt inom verksamheter som i övrigt har ganska många gemensamma drag. De har återupplivat den traditionella kunskap som de utövar, men säger själva att de inte ser sin verksamhet som bevarande.

Jag vill avsluta med några ord om konventionen för tryggande av immateriellt kulturarv och dess potential att påverka arbetet med upprätthållande av traditionell kunskap. I februari 2016 lanserade Museiverket en nationell förteckning över immateriellt kulturarv utgående från konventionens krav. I Finland baseras förteckningen på wiki-teknik, där alla kan bidra med förslag och lägga till egna texter eller bilder. Bland de cirka 20 kulturuttryck som förteckningen bestod av då den öppnades fanns den finlandssvenska menuetten i stort. I april lade sedan eldsjälarna i Jeppo till en egen text i förteckningen, som direkt handlar om utövandet i Jeppo (Museiverket 2016). Det betyder att menuettdansarnas verksamhet nu har en direkt förbindelselänk till implementeringen av konventionen från 2003 i Finland. Arbetet med att förverkliga konventionen ligger ännu i startgroparna och det är för tidigt att uttala sig om vad detta kan få för konsekvenser. Jag menar dock att det knappast är en nackdel att kunna hänvisa till den nationella förteckningen inom menuettdansarnas projektbaserade verksamhet.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Arkivmaterial

Åbo, Åbo Akademi	IF mgt 2015/103, Öppet hus för spelmän
Cultura, Folkloristiska arkivet	IF mgt 2015/104, Hantverkaregillet Björken
IF 2015/19	IF mgt 2015/195, Murmursunds Allehanda
IF mgt 2015/101, Menuettdansare i Jeppo	IF bnr 2016/001:3
IF mgt 2015/102, Österbottens regemente	

Internet

- Justitieministeriet 2013: Finlands författningssamlings fördragsserie 47/2013. (online) På: <http://www.finlex.fi/sv/sopimukset/sopimussarja/2013/fds20130047.pdf> (4.2.2016)
- Museiverket 2016: Wiki-förteckning över levande kulturarv. (online) På: <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/> (4.2.2016)
- NE, bevara [2015]. Nationalencyklopedin, bevara. (online) På: www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/bevara (4.2.2016)
- NE, trädning [2015]. Nationalencyklopedin, trädning. (online) På: www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/tradning (4.2.2016)
- NE, upprätthålla [2015]. Nationalencyklopedin, upprätthålla. (online) På: www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/uppratthalla (4.2.2016)
- NE, vidmakthålla [2015]. Nationalencyklopedin, vidmakthålla. (online) På: www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/vidmakthalla hämtad (4.2.2016)
- NE, värna [2015]. Nationalencyklopedin, värna. (online) På: www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/varna (4.2.2016)
- SAOB, bevara [2015]: Svenska Akademiens ordbok, bevara. (online) På: g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/29/166.html (4.2.2016)
- SAOB, konservera [2016]: Svenska Akademiens ordbok, konservera. (online) På: www.saob.se/artikel/?seek=konservera&pz=1#U_K1987_158500 (25.9.2016)
- SAOB, skydda [2015]: Svenska Akademiens ordbok, skydda. (online) På: g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/254/48.html (4.2.2016)
- SAOB, tradition [2015]: Svenska Akademiens ordbok, tradition. (online) På: g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=2/53/172.html (4.2.2016)
- SAOB, trygga [2015]: Svenska Akademiens ordbok, trygga. (online) På: g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=2/56/223.html (4.2.2016)

Tryckta

- Björkholm, Johanna, 2011. *Immateriellt kulturarv som begrepp och process: Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskbygder med folkmusik som exempel*. Åbo, Åbo Akademi förlag.
- Björkholm, Johanna [2014]. Att iscensätt folkmusik som kulturarv i finlandssvensk kultur. Om performativitet i kulturarvsprocessen. I: *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet*. Tytti Steel m.fl. (Toim.) Ethnos r.y., Helsinki.
- Deacon, Harriet J. & Smeets, Rieks, 2013. "Authenticity, value and community involvement in heritage management under the world heritage and intangible heritage conventions". I: *Heritage and Society*, Vol. 6 Iss. 2, s. 129–143.
- Gascoigne, Neil, & Thornton, Tim, 2013. *Tacit Knowledge*. Durham, Acumen.
- Gunnell, Terry & Ronström, Owe, 2013. *Folklore och Performance Studies – en introduktion. I: Folkloristikens aktuella utmaningar: Vänbok till Ulf Palménfelt*. Owe Ronström m.fl. (red). Gotland University Press 19. Gotland University Press, Visby.
- Gustavsson, Bernt, 2002. *Vad är kunskap: En diskussion om praktisk och teoretisk kunskap*. Skolverket, Stockholm.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2004: *The Making of Intangible Cultural Heritage. Tradition and authenticity, community and humanity*. University of California, Berkley.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2009: *Intangible Heritage as a List: from Masterpieces to Representation. I: Intangible Heritage*. Laurajane Smith & Natsuko Akagawa (eds.). Oxon, New York.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki, 2000. *Varying Folklore. I: Thick corpus, organic variation and textuality in oral*

- tradition*. Lauri Honko (ed.). Finnish Literature Society, Helsinki.
- Kinsey Adams, Linda 1997: *Etic/emic. Folklore, an Encyclopedia*. Oxford
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara, 1998. *Destination Culture: Tourism, museums, and heritage*. University of California Press, Berkeley.
- Lillbroända-Annala, Sanna, [2014]. Kulturarv som process och värdegrund. I: *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet*. Tytti Steel m.fl. (Toim.) Ethnos r.y., Helsinki.
- McNeill, Lynne S., 2013. *Folklore Rules: A Fun, Quick, and Useful Introduction to the Field of Academic Folklore Studies*. Logan, Utah State University Press.
- Noyes, Dorothy 2009: Tradition: Three Traditions. I: *Journal of Folklore Research*, vol. 46, no. 3. Bloomington, Indiana University.
- Oring, Elliott, 2012. *Just folklore: Analysis, interpretation, critique*. Los Angeles, Calif., Cantilever Press.
- Selberg, Torunn 2002: Tradisjon, kulturarv og minnepolitik. I: *Historien in på livet. Diskussjoner om kulturarv og minnespolitikk*. Anne Eriksen m.fl. (red.). Nordic Academic Press, Lund.
- Sims, Martha C. & Stephens, Martine, 2011. *Living Folklore: An introduction to the study of people and their traditions*. Logan, Utah, Utah State University Press.
- Smith, Laurajane, 2006. *Uses of Heritage*. New York, Routledge.
- Strøm, Beate, 2013. Å være, kunne og gjøre. I: *Leve kulturarven!* Eivind Falk & Dag Feldborg (red.). Trondheim, Museumsforlaget.
- Turtinen, Jan 2006: *Världsarvets villkor. Intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik*. Stockholm, Acta Universitatis Stockholmiensis.

SUMMARY

Safeguarding traditional knowledge.

On the protection of intangible cultural heritage

The article discusses existing methods of maintaining traditional knowledge in the Swedish-speaking areas of Finland. The implementation of the UNESCO convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage is currently underway in the Nordic countries. This has led to an increased focus on working methods that calls for an investigation of established modes of safeguarding. In this article, five different approaches have been examined through interviews with engaged individuals. The activities are: meeting points for practitioners, local history research and publication, apprenticeship, displays or reenactments, and an initiative with no connection to an association. The interviewees were the organizers of "Open House for Traditional Musicians", the editorial board of an annual publication concerned both with the past and the present of their parish, members of a craft guild, an association reenacting events of a specific historical regiment and a working group that uses recurrent projects to transmit traditional dance, as no dance team has existed in their village.

The interviews stress that different working methods focus on different types of knowledge, such as practical knowledge or know-how and awareness of the knowledge, i.e. know-that. The practitioners highlight the importance of social interaction through traditional knowledge as well as the joy of performing and of being skillful. The individuals concerned with awareness and historical investigations point out that local history is their great interest and that their efforts create understanding or a sense of belonging. The scope of the efforts vary greatly along with the ambitions – the guild aims at insuring new craft masters for the future and as a result has a very work intensive method, whereas the Open House requires very little organization as interaction through traditional music and maintaining a traditional repertoire is their aim. The views on authenticity vary greatly. However, all of the interviewees were very clear on the fact that they do not make much money on these activities – but they emphasize the importance of other types of rewards instead.